

**O POJEDINIM TEORIJSKIM I PRAKTIČNIM ASPEKTIMA PRAVNE
KULTURE**

**ON SOME THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF LEGAL
CULTURE**

Pregledni znanstveni članak

*Prof. dr. sc. Milorad Ćupurdija**

*Dr. sc. Ninoslav Gregurić-Bajza, v. pred.**

Sažetak

Kultura je „način života“ koji se stječe socijalizacijom i obuhvaća sve što je naučeno i prihvaćeno u misli i ponašanju onih koji pripadaju određenoj društvenoj zajednici. Pojam kulture ima svoj pravni, sociološki, ekonomski, geografski i dr. izražaj. Prema Friedmanu, pravna kultura je mreža vrijednosti i stavova u svezi s pravom. Pravnu kulturu čine oni elementi kulture uopće - običaji, mišljenja, načini na koji se radi i misli - koje nagingu društvene snage prema ili od prava. Budući da je u idejnoj osnovi prava pravednost, kao poseban oblik pravne svijesti u eksplikaciji pravne kulture posebno mjesto pripada odgovornosti za pravdu. Ovdje je, prije svega riječ o tome da pravna norma nikada ne može obuhvatiti složenost i bogatstvo realnih društvenih odnosa na koje se treba primijeniti.

Ovo iz najmanje dva razloga, prvi što ne postoji apsolutni pravni pozitivizam i drugi što bi u nekim slučajevima dosljedna i rutinska primjena zakona mogla dovesti do tiranije zakona (formalne logike). U ovom radu, kao istraživačkom, teorijskom i praktičnom pokušaju, nastojat ćemo ukazati na samo neke od bitnih postavki pitanja pravne kulture i njezin utjecaj na pravni sustav. Pokušat ćemo izložiti neke bitne čimbenike koji u znatnoj mjeri određuju povezanost prava i kulture, te induciraju hipotetički stav o tome da su ova dva komplementarna pojma istodobno i zasebna, te da se njihov odnos može staviti i u određeni okvir. Cjelokupni diskurs ograničenog volumena pokušali smo svesti u paralelnoj komplementarnosti teorijskih i praktičnih aspekata.

** Veleučilište s pravom javnosti Baltazar Zapešić, Vladimira Novaka 23, 10290 Zapešić, Republika Hrvatska*

** Veleučilište s pravom javnosti Baltazar Zapešić, Vladimira Novaka 23, 10290 Zapešić, Republika Hrvatska*

Ključne riječi: kultura, pravo, pravni sustav, pravni poredak.

Abstract

Culture is a "way of life" that is acquired through socialization and encompasses everything that has been learned and accepted in the thoughts and behaviors of those who belong to a certain social community. The concept of culture has its own legal, sociological, economic, geographical and other expressions. According to Friedman, legal culture is a network of values and attitudes related to law. Legal culture consists of those elements of culture in general - customs, opinions, ways of doing things and thoughts - which make social forces incline towards or away from law. Since justice is the conceptual basis of law, a special place belongs to responsibility for justice as a specific form of legal consciousness in the explanation of legal culture. Here, it should be emphasized that the legal norm can never fully cover the complexity and richness of real social relations to which it should be applied.

There are at least two reasons for this, the first being that there is no absolute legal positivism and the second is that in some cases consistent and routine application of the law could lead to the tyranny of the law (formal logic). In this paper, which represents a research, theoretical and practical attempt, we are trying to point to just some of the essential tenets of legal culture and its impact on the legal system. Our aim is to present some important factors that largely determine the connection between law and culture and introduce the hypothesis that these two complementary terms are at the same time separate terms, which places their relationship within a certain framework. We have made an attempt to reduce the entire discourse of limited volume in the parallel complementarity of theoretical and practical aspects.

Key words: culture, law, legal system, legal order.

1. UVODNE NAPOMENE - PREDMET RADA I METODOLOŠKI PRISTUP

Nema teorijske dvojbe o tome da su pojmovi kulture i njezini izražaji, a osobito pojam pravne kulture, u svojoj osnovi društvene konstrukcije koje su ovisno od društvenog konteksta mijenjali svoje značenje. Stoga razlikujemo tradicionalno poimanje pravne kulture od poimanja ovog istog pojma u novim globalnim uvjetima, odnosno globalističkim shvaćanjima. „Svako fiksirano, pojmovno zatvoreno značenje, vremenom postaje teret za objašnjavanje društvenih promjena i teško ga je uspoređivati sa konkretnom stvarnošću. Značenja pojmova su dakle otvorena i podložna promjenama. Mogli bismo reći da se svi pojmovi na neki način troše, odnosno mijenjaju svoje prvobitno teorijsko značenje. S jedne strane zbog pretjerane teorijske i političke uporabe, a s druge strane, zbog činjenice što su suvremeni procesi globalizacije doprinijeli dodatnoj razgradnji tradicionalnog značenja klasičnih sociopolitičkih pojmova“ (Delić, 2010). Naime, sasvim je izvjesno da svaku društvenu pojavu možemo promatrati na tri razine: idejnoj, teorijskoj i praktičnoj. Na prvoj razini pokušavamo dokučiti ontološki smisao određene društvene pojave (biće kao takvo, njegovu bit), odnosno odgovoriti zašto nešto jest upravo to što jest. S tog motrišta kaže se da je u ideji prava pravednost. Na teorijskoj razini pokušavamo utvrditi logične kriterije od čega je za pravo osobito značajna teorija dokaza i teorija provjeravanja od čijeg značenja ovisi utvrđivanje materijalne istine. Na trećoj razini pokušavamo utvrditi kako se idejni i teorijski koncept aplicira u društvenoj realnosti. Takva konstrukcija upućuje nas na promišljanje da pojmovi ovisе od teorije u okviru koje se određuje njihov sadržaj, ali i „od konkretnog konteksta i načina upotrebe termina pomoću kojih pod tim pojmovima pripisujemo smisao u određenom društvenom, političkom, kulturnom ili nekom drugom kontekstu“ (Delić, 2010). Prema tome, kada govorimo o istini u pravu onda ona nije samo pitanje dokazivanja i promatranja, već složen proces koji uključuje niz čimbenika od kojih svakako pravnoj kulturi pripada važno mjesto. Tako na primjer, stav je znanosti i iskustva (prakse) da je svaka istina relativna u odnosu na drugu koja još nije otkrivena. Ali za istinu možemo reći da je relativna i u drugom smislu, koji proizlazi i iz drugih stavova, (npr. ideoloških, kulturoloških i sl.). Po Spinozi je „istinito ono što proizvodi nove istine“. Prema Popperu, odluka o valjanosti stavova, o

njihovoj istinitosti ili lažnosti, može se donijeti samo u nekoj vrsti procedure provjeravanja ili testiranja stavova. „ Poper zastupa tezu da se uvijek opći stavovi mogu odbaciti ako proturječe stavovima o pojedinačnim činjenicama“ (Berberović, 1990). Kako doći do istine ovisi od izbora metoda i tehnika. Metoda predstavlja postupak koji se koristi u spoznajnom procesu kako bi se došlo do objektivne istine. Stoga možemo reći, da je metoda put ili način kako doći do određenog rezultata, a sustav je rezultat pri sređivanju pojedinosti. Postupak i s njim vezana forma imaju poseban značaj u pravu. Za pravo gotovo jednak značaj ima materijalno i formalno pravo. Materija nas upućuje na sadržaj pravne norme dok se forma odnosi na nadležnost, postupak i oblik kojim se izražava sadržaj. Stoga u istraživačkom pristupu unutrašnje strukture prava i otkrivanjem smisla njegovih sadržaja (pravnih normi, pravnih instituta i dr.) treba početi od činjenice da je pravo posebna i složena društvena pojava. Stoga se istraživački pristup ne može svesti na jednu metodu, jer bi to vodilo tendencioznom, jednostranom i nepotpunom saznanju. Naime, izbor metoda i pravnih tehnika ovisan je o cilju istraživanja, ali prije svega o pogledu na svijet, vrijednosnim orijentacijama i stavovima istraživača, konkretno o pravnoj kulturi. Izbor metoda je složena cjelina budući da se radi o dugom spoznajnom putu čija je polazna osnova postojeće znanje, kojeg nema bez pravne kulture. O tome Fuad Muhić piše: „U istraživačkom redoslijedu, pravna metoda bi dolazila poslije sociološke budući da nam sociološka eksplikacija prava omogućuje uvid u društvene okolnosti koje su uvjetovale nastanak određenog pravnog fenomena (ili prava u cjelini), kao i njegov socijalno-politički, ekonomski, kulturološki ili neki drugi sadržaj. Ova je eksplikacija uzročno-posljedična, jer nam govori o društvenoj uvjetovanosti prava i njegovom povratnom utjecaju na samo društvo. Nakon njenih objašnjenja pristupa se opisu prava i obrazloženju njegove strukture i specifičnog pravnog sadržaja. To je zadatak pravne metode. Njegova eksplikacija nije uzročno-posljedična nego logička. Njome se prodire u logiku sustava prava i njegovog funkcioniranja i ne tako rijetko nastoji odgovoriti na pitanje- kako je egzistencija prava moguća sa logičkog stanovišta?“ (Muhić, 1987). Prema tome, pravne metode naslanjaju se, ili u njih direktno ulaze druge metode koje su specifične za druge društvene znanosti te je zbog toga teško govoriti o čistim pravnim metodama. Pri tome treba imati u vidu da metoda svake znanosti obuhvaća tri bitna čimbenika: stečena znanja o predmetu proučavanja, načinu pristupa

njegovom proučavanju i postupke samog proučavanja. O posebnim pravnim metodama govorio je Kelsen u svom djelu: „O granicama između pravničkog i sociološkog metoda“, koji u svojoj neopozitivističkoj kritici iz prava i pravne znanosti uklanja sve metappravne, etičko-junaturalističke i društvene sadržaje. Po njemu glavne metode u pravu su dogmatska i normativna. Uvažavajući tradiciju prava čiji korijeni sežu još od Rima, ove dvije metode ustalit će se kao osnovne pravničke metode. Suština dogmatske metode ogleda se u dvojakom značenju. S jedne strane dogmatskom metodom izražava se njezina stroga vezanost za pravo i pravne norme, apstrahirajući pri tome sve vanjske utjecaje na pravo, od politike, ekonomije, društvenih zbivanja i dr. S druge strane, izražava se stroga vezanost stavova i obvezatnost njihove primjene budući da potječu od priznatih autoriteta. Ovdje se dakle misli na autoritet vlasti, odnosno onih koji donose propise i stoje iza njih*. Primjenom dogmatske metode pravni poredak svodi se na čiste pravne elemente. Normativna metoda bliska je dogmatskoj metodi. Razlika se ogleda u tome što je dogmatska metoda usmjerena na konkretan sadržaj (značenje) pravne norme kako bi se time odredilo kakvo ponašanje pravo nalaže ljudima, a normativna metoda kroz strukturu i funkcioniranje usmjerena je na ostvarivanje društvene funkcije prava*.

Tako se normativnom metodom utvrđuje da se svaka norma sastoji od dispozicije i sankcije te da se tom povezanošću osigurava njena realizacija. Nadalje, norme iz dva različita propisa ne smiju biti proturječne jedna drugoj te da norma iz nižeg propisa ne smije biti proturječna normi iz višeg propisa itd. Tu kohezivnu komponentu prava prepoznajemo u načelu zakonitosti.

2. POJMOVNO I PRATIČNO ODREĐENJE KULTURE

Pojam se uobičajeno definira kao umna (logička) subjektivna slika objektivnog svijeta i nastaje kao rezultat generalizacije i apstrahiranja. Po Kantovom shvaćanju pojam je opća predodžba o onom što je zajedničko većem broju predmeta. Svaki pojam ima svoj opseg i sadržaj. Povijesno

* Najpoznatiji pravac moderne pravne dogmatike je francuska škola „egzegeze“ koja je razvila pravi kult zakona. Pravnik, po ustaljenom izrazu zagovornika ovog pravca, mora da bude sinonim „usta koja progovara zakon“ (Muhić, 1987).

* „Dogmatskom metodom se utvrđuje da li je i koliko dugo roditelj dužan da uzdržava svoje dijete, a normativnom da roditelj kao pravni subjekt podliježe obvezi i sankciji na osnovu zakona (koji je u skladu s ustavom)“ (Zakić, 2000).

utemeljenje pojmova prava i kulture, kao i njihova geneza (povijesna dimenzija), predstavljaju osnovu za razumijevanje cjeline značenja ovih pojmova i njihovih međusobnih interakcija. Da bismo razumjeli ovaj odnos potrebno je poći od pojmovnog određenja kulture. Ovo iz razloga što nije moguće odvojiti pojam pravne kulture od općeg pojma kulture. Stoga, u razumijevanju pravne kulture nužno je ukazati na pojam kulture.

„Kultura (lat.cultura; eng. Culture, njem. Die Kultur), naziv za sve ljudske (materijalne, socijalne i duhovne) tvorevine unutar nekog društva na nekom prostoru i vremenu, nastale u procesu kolektivnog djelovanja ljudi tijekom povijesti u različitim prirodnim okolnostima, kao i (refleksija) svijesti o njima“ (Cifrić, 2009).

Etimološki, pojam kulture potječe od (lat. Cultus, colera) koji označava gajenje i obrađivanje zemlje (cultus agri, agri-kultura). Čovjek je radio i radeći je stjecao nova znanja. Obrada i korištenje zemljišta, u cilju uzgoja korisnih biljaka, doveli su do znanja o poljoprivredi. Znanje se proširivalo na hidrotehniku, organizaciju rada, građevinarstvo, računanje itd. Artikulirani govor proširen je prvim pismom. U antičkoj Grčkoj pojavljuju se okviri sistematiziranja znanja. Već od stare Grčke stvaraju se dvije škole (dva pogleda na svijet): materijalistički, koji daje primat materiji i idealistički, koji daje primat duhu. Ta podjela na Demokritovu (materijalističku) liniju i Platonovu (idealističku) liniju - zadržala se do danas. U početku dakle, kultura ima materijalno značenje, kasnije kultura dobiva značenje obreda i njegovanje duha (duhovna kultura, tj. kultura u užem smislu). Čuveni rimski filozof Ciceron kulturi pripisuje ulogu izgradnje i oplemenjivanja čovjekova duha i duše koja rimskom građaninu osigurava povlašten status glede drugih naroda. Prema Enciklopediji leksikografskog zavoda kultura je ukupnost materijalnih i duhovnih vrijednosti koje je stvorio čovjek u svojoj društveno-historijskoj praksi u svrhu svladavanja prirodnih sila, razvoja proizvodnje rješavanja društvenih zadaća. Kultura nije jedinstvena cjelina, ne postoji jednoznačna definicija kulture. Tako se pod kulturom podrazumijeva određeni stupanj razvoja društvenih odnosa, uključujući duhovno naslijeđe i duhovne tvorevine, obrazovanje, običaje, moral, pravo i dr. Dakle, za kulturu možemo reći da je „način života“ koji se stječe socijalizacijom i obuhvaća sve što je naučeno i prihvaćeno u misli i ponašanju onih koji pripadaju određenoj društvenoj zajednici. Raznovrsne kulturalne navike i međusobno različite interpretacije tih istih navika proizlaze iz međusobne različitosti. Iz

nacionalnih kultura proizlaze opći stavovi, vrijednosti i ponašanja pojedinaca koji pripadaju toj određenoj skupini (Selimić, 2022), te se aparatom vlasti nastoji očuvati stečena kulturna dobra i poduprijeti napredak kulturnog razvoja. U kontekstu analize značenja diskursa o kulturi, u posljednje vrijeme zaoštrena su pitanja koja se odnose na budućnost različitih kultura. Aktualizirana su pitanja koja se tiču odnosa između moći i kulture, kulturne politike i multikulturalizma, interkulturalizma i kulturnog imperijalizma; homogeniziranja kulture i kulturnog relativizma itd. Kulturni imperijalizam dolazi u središta pažnje (Cifrić, 2009). Fejerabend zastupa tezu da nauka i zapadni racionalizam mogu biti u današnjem svijetu prihvaćeni samo kao jedna od kulturnih tradicija među mnogim drugim, bez ikakve preferencije, dominacije i s njima povezanog iracionalizma. Jer, u bitnom smislu necjelovita kritičnost i prisvajanje na prevalenciju bilo kog kulturnog kruga i bilo koje tradicije nikad ne mogu biti rezultat primjene i oslanjanja na neke racionalne principe. Kad se to shvati, onda je samo korak do poželjne situacije da se priznaju sve postojeće kulturne tradicije i ožive one stare, da se sve dovedu u potpuno ravnopravan položaj, čime bi se one ne samo uzajamno dodirivale i dopunjavale, jedna drugu podsticale i obogaćivale, nego bi se na taj način možda istinski kao čovječanstvo približili nekoj novoj mogućnosti (Berberović, 1990). Stoga u sagledavanju pravne kulture kao specifičnom izrazu opće kulture nije moguć pristup koji zanemaruje značaj kulturne tradicije.

3. PRAVNA KULTURA

Nema nikakve dvojbe glede činjenice da pravo samostalno ne uređuje društvene odnose niti da može samostalno usmjeravati društveno poželjne procese. Organizacija društvenog života to i ne dopušta pravu, a niti je pravu u svojoj definiciji i značenju da to i preferira. Ono je u službi odgovarajućeg i aktualnog konteksta politike. Politika je dakle ispred prava, čak što više, pravo je u velikoj mjeri na marginama kada se uređuju društveni odnosi. Pravo se danas u modernim demokratskim državama kroz *policy proces* izražava kao instrument (regulativa) ostvarivanja ciljeva političkih odluka. Dakle, pravo u društvenim odnosima ne egzistira u vakuumu već u međusobnoj interakciji s nizom drugih društvenih čimbenika. Koncept pravne kulture stoga je teško pojmovno odrediti. Ovo prvenstveno iz razloga

što je teško odrediti, odnosno bolje rečeno, usuglasiti se glede bitnih elementa (sastavnica) pravne kulture. Naime, bez jasno izdiferenciranih bitnih sastavnica koji čine određeni sustav i bez kojih on ne može postojati, teško je doći do jednoznačne definicije. Prema Friedmanu, pravna kultura je mreža vrijednosti i stavova u svezi s pravom. Pravnu kulturu čine oni elementi kulture uopće - običaji, mišljenja, načini na koji se radi i misli, koji naginju društvene snage ka ili od prava. (Selimić, 2022) Friedman pravi razliku između unutrašnje i vanjske pravne kulture. Unutrašnja pravna kultura obuhvaća ideje i praksu predstavnika pravne profesije, dok vanjsku pravnu kulturu čine ideje, vrijednosti, interesi društvenih skupina izvan pravne profesije. Rodger Cotterrell smatra da je pojam pravna kultura previše nejasan da doprinese objašnjavanju fenomena i da ga Friedman koristi na impresionistički način. Cotterrell više naglašava moć profesionalne zajednice i doktrine na šire kontekstualno okruženje, za razliku od Friedmana, koji se bavi širim aspektima okruženja, to jest, kulturom kao determinantom zakona. U osnovi njegove kritike pojma pravne kulture stoji uvjerenje da se mnoge studije u oblasti sociologije prava okreću od strogih naučnih otkrića ka interpretativnom pristupu, ali on istovremeno priznaje da je proučavanje pravne kulture značajno jer ukazuje na složenost socijalnog okruženja u kojima se nalaze pravni sustavi (Vuković, 2011). Na izraženije razlike između različitih autora glede sadržajnih i metodoloških obilježja pravne kulture ili značaja koji se pojedinima od njih pridaje ukazuje prof. Čepulo. „Jedno od okvirnih je pitanje „jedinice“ pravne kulture. Čini se da glavina autora i dalje smatra državu odnosno nacionalnu pravnu kulturu kao glavnu i najznačajniju „jedinicu“ pravne kulture kako s obzirom na to da i unatoč integracijskim procesima, posljedičnom ograničavanju državnog suvereniteta i trans-nacionalnim povezivanjima, država ipak ostaje zacijelo najznačajniji okvir i akter procesa u pravu s razmjerno rezistentnim identitetom i tradicijom“ (Čepulo, 2011). Razvidno je dakle da tradicija, stavovi, obrazovanje formiraju pravnu kulturu, te da ključnu ulogu u tome ima država. Koncept poimanja pravne kulture putem identificiranja principa i vrijednosti koji se oslanjaju na tradiciju i koje treba štiti državnom prinudom vraća nas na osnovne postavke historijske pravne škole, koja je svoj autentičan razvitak doživjela u Njemačkoj, a nastala je kao reakcija na školu prirodnog prava. Njezin glavni predstavnik Savinji (1779-1861), za kojeg se smatra da je bio izdanak političkog romantizma svoga vremena, koji

je vjerovao u „duh naroda“ i njegovu evoluciju te onda iz nje izvodio pravne vrijednosti koje su se vezale za društveni kontekst kojem pripadaju, odbacujući pri tome mogućnost postojanja vječnog i nepromjenjivog prava kakvo je karakteristično za prirodno pravo. Po Savinji, mora se slijediti razvoj narodnog duha da bi se razumio i duh jednog pravnog poretka, a taj razvoj prolazi kroz tri faze. „Prvo je razdoblje narodnog ili običajnog prava koje nastaje spontano u dubini „narodne duše“ i neodvojivo je od oblika svijesti, kulture, tradicije i ostalih činilaca što djeluje nesputanom unutrašnjom snagom. U drugom razdoblju (Savinji ga naziva naučnim) pravo se pojmovno razrađuje i sistematizira po pravnim institucijama, u čemu glavnu ulogu imaju pravni stručnjaci i pravna nauka. Tek u trećem razdoblju („kodifikacijskom“), koje pretpostavlja visok stupanj razvijenosti „naučno obrađenog prava“, postaje moguća sistematizacija čitavog zakonodavstva u jedinstvenu kodifikaciju“ (Muhić, 1987).

4. ZAŠTO POSTOJI PROBLEM? ŠIRINA ZNAČENJA POJMA PRAVNE KULTURE

Pojam prava ima svoju znanstvenu i pučku širinu. Njime se često označavaju brojne pojave: sustav normi (objektivno pravo), ovlaštenja koja proizlaze iz normi (subjektivno pravo), princip da svakome treba dati ono što mu pripada (princip pravičnosti), ponašanje po pravnim normama (faktično pravo). Još od rimskog prava smatralo se da je pravo vještina dobrog i pravednog (*ius est ars boni et aequi*), te da je ono što je dobro uvijek i pravedno. Također se smatralo da postoje tri osnovna postulata na kojima počiva pravo i čemu ono treba težiti: pošteno živjeti, drugoga ne povrijediti i dati svakomu ono što mu pripada (*honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere*). Na tom izvorištu pravne misli možemo se zapitati u kojoj je mjeri došlo do interpolacije moralno-filozofskih postulata u pravni i društveni poredak, ako promatramo da su ova tri principa i pravna i moralna (Ćupurdija, Subašić, 2007). Naime, iako je po normativizmu pravo u velikoj mjeri društveni fenomen, ono se ne može proučavati odvojeno od ostalih društvenih pojava i procesa. Stoga se mora reći da vrijednosni sustav prava ne čini nikakav zasebni skup normi i pravila koja su odvojena od sfere socioloških i moralnih vrijednosnih sustava. Čak štoviše, skloni smo promišljati da je sadržaj i temelj pravne aksiologije u osnovi sociološko-

filozofski. Naime, pravna znanost bi prema Kantu - lišena filozofskih elemenata - bila slična glavi bez mozga. Međutim, da bi smo razumjeli širinu značenja pojma pravne kulture kao ukupnost vrijednosti, znanja, stavova, praksi koje utječu na stvaranje i primjenu pravnih normi potrebno je svakako ukazati na povezanost države i prava i njihovu kauzalnu vezu. Za razliku od običajnih i moralnih normi, pravo je definiralo državnu prisilu kao mehanizam i iz takvog promišljanja cilj je pravnih vrijednosti da osiguraju što veći stupanj primjene pravnih normi. Tamo gdje pravne norme postanu sastavni dio ponašanja ljudi bez prisile nestaje pravo u svom izvornom značenju. Zato u konačnici možemo reći da je jedna od pravnih vrijednosti i ustavnost i zakonitost, kao i vladavina prava i pravna država. Stoga je Vuković u pravu kada u svom radu *Pravna kultura i primjena zakona* navodi: „Mi polazimo od pretpostavke da su stavovi, vrijednosti i prakse koje prate stvaranje i primjenu prava posljedice specifičnih društvenih struktura i interesa i da one nisu nezavisna varijabla, ali da u velikoj mjeri objašnjavaju procese i ishode na strani stvaranja i na strani primjene prava. Jednom kada se uspostavi jedna specifična pravna kultura, ona postaje modus operandi pravnog, a u širem smislu i privrednog i administrativnog sistema. Drugim riječima, pravna kultura je proizvod društvenih struktura i interesa koja, u jednom trenutku, i sama postaje determinanta društvenih procesa“ (Vuković, 2011). Pitanje funkcioniranja pravnog poretka jedne države je kompleksno. Ono nužno uključuje razumijevanje osnovnog određenja učinkovitosti prava. Jednostavnije rečeno, pravni poredak ne može biti učinkovit ako se ne realizira u sustavu sukladnosti između njegove strukture normativnog dijela i razine pravne svijesti i kulture koja će garantirati adekvatnost pravnih odnosa. U tom kontekstu nedvojben je značaj morala i pravičnosti u nekom društvu. Od toga zavisi i pravna svijest i pravna kultura, a o njima ovisi i ostvarivanje načela zakonitosti, te efikasnosti pravnog poretka (Ćupurdija, Subašić, 2007). Primjerice, nekoliko empirijskih istraživanja potvrdilo je stav o dominaciji elemenata prohibitivnog društva po kojem je dozvoljeno samo ono što je propisima odobreno. To je utjecalo na sadržaj općih akata. Umjesto načela prohibitivnog društva mora se pribjeći uspostavljanju pravne države na načelu permisivnog društva u kojem je dozvoljeno sve ono što zakonom nije zabranjeno. Na taj način bi svi pravni akti i pravni poslovi bili oslobođeni stega zakona (kulta zakona) i omogućili bi uspostavljanje pravne države i pravne sigurnosti i individualnih i grupnih sloboda (Ćupurdija,

Subašić, 1991). O tome Jovan Đorđević kaže: „Bolje je ostaviti određene odnose neregulirane, nego ih pogrešno, preuranjeno i neracionalno regulirati. Mudrije je ostaviti ljudima da se sami snalaze nego im nametati rješenja.“ Za razliku od toga u praksi imamo situaciju pretjeranog normiranja svega i svačega (panjuridizacija), što može voditi ka imaginarnoj vladavini prava, koja se ne može mjeriti brojem pravnih akata već njihovom kvalitetom i kvalitetom odnosa koje reproduciraju zakoni. Isto tako, jasno je da panjuridizacija i proliferacija utječu na bitne elemente pravnog sustava zemlje, ali česta promjena zakona nije dokaz burnog i dinamičnog razvoja materijalnog života. U državama s razvijenom pravnom kulturom, pravne norme moraju imati i elemente statičnosti i dinamičnosti. Međutim, pravo mora biti prije svega statično. To tim više što brojni pravni instituti, kao i pravna načela (na primjer: *vacatio legis*, *lex posteriori derogat legi priori*, i drugi), ne mogu imati samo „kratki rok trajanja“. Oni važe za sve pravne sustave, bez obzira na politička uređenja i predstavljaju pravnu povijest i suštinu prava.

5. ZAKLJUČAK

U metodološkom pristupu izbor metoda i pravnih tehnika ovisan je o cilju istraživanja, ali prije svega o pogledu na svijet, vrijednosnim orijentacijama i stavovima istraživača, konkretno o pravnoj kulturi. U istraživačkom pristupu unutrašnjoj strukturi prava i otkrivanju smisla njegovih sadržaja (pravnih normi, pravnih instituta i dr.), treba poći od činjenice da je pravo posebna i složena društvena pojava. Stoga se istraživački pristup ne može svesti na jednu metodu, jer bi to vodilo tendencioznom, jednostranom i nepotpunom saznanju. Pri tome treba imati u vidu da metoda svake znanosti obuhvaća tri bitna čimbenika: stečena znanja o predmetu proučavanja, način pristupa njegovom proučavanju i postupci samog proučavanja. Glavne metode u pravu su dogmatska i normativna.

U kontekstu analize značenja diskursa o kulturi, u posljednje vrijeme zaoštrena su pitanja koja se odnose na budućnost različitih kultura. Aktualizirana su pitanja koja se tiču odnosa između moći i kulture, kulturne politike i multikulturalizma, interkulturalizma i kulturnog imperijalizma; homogeniziranja kulture i kulturnog relativizma itd.

Koncept pravne kulture stoga je teško pojmovno odrediti. Ovo prvenstveno iz razloga što je teško odrediti, odnosno bolje rečeno, usuglasiti se glede bitnih elementa (sastavnica) pravne kulture. Naime, bez jasno izdiferenciranih bitnih sastavnica koji čine određeni sustav i bez kojih on ne može postojati, teško je doći do jednoznačne definicije.

Razvidno je dakle da tradicija, stavovi i obrazovanje formiraju pravnu kulturu, te da ključnu ulogu u tome ima država. Kultura je „način života“ koji se stječe socijalizacijom i obuhvaća sve što je naučeno i prihvaćeno u misli i ponašanju onih koji pripadaju određenoj društvenoj zajednici. Koncept poimanja pravne kulture putem identificiranja principa i vrijednosti koji se oslanjaju na tradiciju i koje treba štiti državnom prinudom, vraća nas na osnovne postavke historijske pravne škole, koja je svoj autentičan razvitak doživjela u Njemačkoj, a nastala je kao reakcija na školu prirodnog prava.

Da bi smo razumjeli širinu značenja pojma pravne kulture kao ukupnost vrijednosti, znanja stavova te praksi koje utječu na stvaranje i primjenu pravnih normi, potrebno je svakako ukazati na povezanost države i prava i njihovu kauzalnu vezu. Za razliku od običajnih i moralnih normi, pravo je definiralo državnu prisilu kao mehanizam i iz takvog promišljanja cilj je pravnih vrijednosti da osiguraju što veći stupanj primjene pravnih normi. Tamo gdje pravne norme postanu sastavni dio ponašanja ljudi bez prisile nestaje pravo u svom izvornom značenju. Zato u konačnici možemo reći da je jedna od pravnih vrijednosti i ustavnost i zakonitost, kao i vladavina prava i pravna država.

Pravna kultura je proizvod društvenih struktura i interesa, koja u jednom trenutku i sama postaje determinanta društvenih procesa. Pitanje funkcioniranja pravnog poretka jedne države je kompleksno. Ono nužno uključuje razumijevanje osnovnog određenja učinkovitosti prava. Jednostavnije rečeno, pravni poredak ne može biti učinkovit ako se ne realizira u sustavu sukladnosti između strukture njegovog normativnog dijela i razine pravne svijesti i kulture koja će garantirati adekvatnost pravnih odnosa. U tom kontekstu nedvojben je značaj morala i pravičnosti u nekom društvu. Od toga zavisi i pravna svijest i pravna kultura, a o njima ovisi i ostvarivanje načela zakonitosti, te efikasnosti pravnog poretka.

LITERATURA

1. Berberović, J., 1990. Filozofija i svijet nauke, Svjetlost, Sarajevo
2. Cifrić, I., 2009. Pojmovnik kulture i okoliša, Visoka škola za poslovanje i upravljanje, „Baltazar Adam Krčelić, Zaprešić
3. Ćupurdija, M., Subašić., 1991. O pojedinim teorijskim, zakonskim i praktičnim aspektima pravnog poretka u Jugoslaviji, Pravna misao, Sarajevo, broj 7-8
4. Ćupurdija, M., Subašić, S., 2007. O pravnosti prava i pravu kao znanosti, Hrvatska pravna revija, Zagreb, broj 7-8
5. Ćupurdija, M., Subašić, S., 2008. Ustavnost i zakonitost i pravna sigurnost, Pravo i porezi, RRIF, Zagreb, broj 9
6. Čepulo D., 2011. Predavanja iz predmeta osnove pravne kulture, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
7. Delić, Z., 2010. Sociologija, OFF-SET, Tuzla,
8. Đorđević, J., 1988. Ustav i politika, Ekspres, Beograd
9. Muhić F., 1987. Teorija prava, Svjetlost, Sarajevo
10. Selimić, M., 2022. Bureaucratic Forms Of Behavior Of The State Will Protagonists In The System Of Administrative Decision – Making In Bosnia And Herzegovina, 13th International Scientific Conference "45 years of higher education - educational challenges and perspectives for security", Hotel Drim, Struga, Republic of North Macedonia, 26 - 28 September,
11. Vuković D., 2011. Pravna kultura i primjena zakona, Pravni život, Udruženje pravnika Srbije, Beograd, broj 12
12. Windelband W., 1988. Povijest filozofije, ITRO „Naprijed“, Zagreb
13. Zakić. M., 1983. Metodologija naučnog rada, Pravni fakultet Banja Luka